

- 119 Bednář str. 296.
120 Bednář str. 274, 275, 324, 328.
121 Památník str. 129-142; Bednář str. 338, 349-352, 357.
122 Praha str. 39nn.
123 Památník str. 35n, 41.

PŘIŠLI Z UHER

Bedřich B. Bašus

Maďari měli - a možná dodnes mají - přísloví: *Extra Hungariam non est vita, et si est vita, non est ita.* (Mimo Uhry není živobytí, poznáš to, až jinde budeš žít.) Nejde o to, zda je pravdivé či ne. Ale jeho pravdivost si měli prakticky vyzkoušet uherští evangeličtí kazatelé, kteří přišli na pomoc vznikající české toleranční církvi.

Vlastně dvěma tolerančním církvím, a.v. a h.v., luterské a reformované. Ti uherští kazatelé také byli dvojí konfese. Příchod obojích byl stejně potřebný, ne-li nezbytný. České sbory se bez nich nemohly obejít, dokonce ani ustavit.

Je pravda, že v předchozím ilegálním období čeští evangeličtí profesionální kazatele neměli, leda jako výjimečné hosty, kteří čas od času přicházeli především vysluhovat tajným vyznavačům večeří Páně. Všechno ostatní, službu Slova, pastorační a organizační, měli na péči místní dobrovolníci, selští presbyteři. Ale brali to, vzhledem k situaci, jako nouzové opatření; také domácí tradice, pokud se uchovala, ať bratrská, ať utrakvistická, preferovala kněžskou funkci. Při přestupních pohovorech na jaře 1782 se nejednou ozval hlas (nepochybuji, že upřímný): "Až k nám přijdou učitelové (sc. kazatelé), oni nás všemu naučí!" A všichni toužebně vyhlíželi, odkud přijdou.

Z říše, tj. ze Saska a z Pruska, přijít nesměli. Toleranční zákonodárství - aspoň v první době - to striktně zapovídalo. Rakouské Slezsko nemělo dost lidí ani pro svou vlastní potřebu. Zbývaly tedy Uhry.

Na prvním místě (co do pořadí) přicházela v úvahu tamní luterská církev. Skoro ani nečekala, až bude požádána; první kazatelé odtud přišli na Valašsko ještě v roce 1781. (Také pražský český sbor vznikl vlastně teprve v důsledku energické iniciativy z Prietrže a z Prešpurku.) Tato apoštolská mise byla usnadněna tím, že luterskou církev v Uhrách tvořili převážně Slováci, a to i ve vyšších instancích. Dosud nezačala systematická maďarizace - a také ještě ani v teorii neexistovala slovenská národnostní a jazyková emancipace. Zejména evangeličtí Slováci se považovali za jeden národ s Čechy, užívali stejné spisovné řeči, pěstovali společnou kulturu. Štěpán Leška se svou paní Rebekou, "českou Sapfó", se mohl bez problémů ihned zařadit do pražské vlastenecko-literární společnosti.

Slovenští pastoři si tedy nepřipadali v českých zemích jako cizinci, přicházeli sem jako domů a kdykoli se zase vrátili. Tento obojí pohyb se dál průběžně po celé toleranční období (1781-1861), tím se také vysvětluje, proč seznam slovenských tolerančních kazatelů vykazuje stejný počet jmen maďarských (74), zatímco luterských sborů bylo u nás třikrát méně (20) než reformovaných (59). Nepočítáme ovšem německé luterské sbory, mezi jejichž kazateli se objeví slovenské jméno pouze sporadicky, a ještě jen zpočátku.

Reformovaná církev získala své první kazatele daleko snadněji. Jednak jich pro svou početní převahu potřebovala víc, jednak se nikde na dohled neklenul most příbuzné krve a společného jazyka, po němž by mohla přijít bratrská pomoc. Mohli ji poskytnout maďarští kalvíni, avšak kromě konfese neměli s českými souvěrci nic společného. Lingua, institutis, legibus inter se differunt. Když otec Jana Végha uslyšel, že

se syn rozhodl jít sloužit do Čech, nařikal: "Kde jsou Čechy? Na kterém konci světa? Jaká je to země a jaký národ?"

Vedení maďarské reformované církve bylo od začátku zásadně ochotno Čechům pomoci. Tohoto úkolu se podjal především předtiský superintendent Samuel Szalay, který měl ve své diecézi několik slovenských sborů. Někteří kazatelé, jako František Kovács a Joel Jessenius, si dali říci a rozhodli se, že se do Čech vydají. Ale brzy se ukázalo, že dílčí pomoc nestačí. Přibývající (počtem i intenzitou) žádosti, odesílané jednak sbory, jednak i vrchnostenskými a státními úřady, prozradily, jak se věci mají: že maďarská církev musí poslat tolik kazatelů, aby obsadili všechna systemizovaná místa, bezmála šest desítek. Tato situace se zdála být bezvýchodná, až se přece našlo řešení: že totiž místo kvalifikovaných praktiků, znalých jazyka země, půjdou do Čech narychlo vyřazení abiturienti, kteří si i znalost jazyka i potřebnou kvalifikaci osvojí přímo na místě.

Tak odvážné východisko zprvu narazilo na rozpaky a nechuť studentů i jejich učitelů, došlo až na hrozby tvrdými sankcemi. Ale nebylo jich třeba, studenti se rozmysleli a hlásili v dostatečném počtu - možná tu zapůsobil téměř legendární výrok Josefa Szalaye. Když mu zbránovali s poukazem na jeho zdravotní stav, odpověděl: "Nemohu-li pro Čechy nic udělat, chci mezi nimi aspoň umřít."

Nemýlil se, fthisis gallopans rychle ukončila jeho ani ne roční český apoštolát. A takových bylo víc. Zárodek nemoci si nepochybně přinesli z domova. Ale svým podílem přispěla i řada stressů, k nimž znovu a znovu dávalo podnět neznámé cizí prostředí. Už jsme připomněli potíž, kterou působila neznalost řeči. "Uměl jsem říci česky jen: chléb, voda, nuž - a měl jsem kázat", vzpomíná jeden. A druhý si stěžuje, že čeština a maďarština jsou si tak odlehlé, žádné podobnosti ani příbuznosti nemají. To byla jedna nesnáz, k ní se řadily další a další. Neznalost zákonodárství této části mocnářství, kteráž-

to otázka se stala velmi aktuální vzhledem k množství dvorních dekretů, jež vysvětlovaly, doplňovaly a zčásti v nepříznivém smyslu novelizovaly toleranční patent. Nedbat jich se nevyplácelo, o tom se přesvědčil například jmenovaný Joel Jessenius nebo na moravské straně Štěpán Kulifay. Mladí pastoři nařikají dál na jinakost českých zvyků a české stravy, na nedostatečnost provizorních bytů ("v celé vsi pro mne poctivého a pohodlného místa nebylo, leč špatná komůrka vedle konírny, kde jsem skrze tlučení a bouření koní ustavičně ze spánku vytrhován byl", píše Jan Szalatnay), na nelásku a neochotu posluchačů, kteří dokázali bukovskému Janu Kazayovi z ročního platu 300 zlatých zůstat za 6 let dlužni přes 500 zlatých, tedy skoro třetinu. Neméně je tísnila nepříjemná změna společenského postavení, mnozí příslušeli k maďarské venkovské gentry a byli zvyklí na šlechtická privilegia, ne-li na šlechtickou bezuzdnost, teď si museli zvykat na diskriminaci a šikanování. A při tom všem na ně stále padal stesk po domovu, když najednou byli sami bez přátel a příbuzných, neměli s kým pohovořit rodnou řečí. Dávali svým prvorozencům jméno Gerson (tj. příchozí), připomínali si tím Mojžíše, a to v dvojím směru, jeho pobyt v cizině a jeho poslání, jež bylo nad lidské síly.

Avšak *audiatur et altera pars*: české sbory měly vůči uher-
ským kazatelům také mnohé výhrady, stížnosti a žaloby. Není divu. Když měla maďarská reformovaná církev poslat do Čech naráz tolik pracovníků, nemohla příliš vybírat, brala, kdo se přihlásil. Tak se ke schopným přidružili méně schopní, k ukázněným méně ukáznění, nad některým superintendent Szalay povzděchl: snad ho Pán Bůh napraví! Profesor Georg Loesche v knize *Innere Leben der österreichischen Toleranzkirche* zaznamenal svým fejetonistickým stylem nemálo pikantních historek i velkých afér, ohleduplně však zamlčel personální a leckdy také lokální údaje. Buď ho v tom následovat a nechám i zde raději platit Karafiátovu devizu, že je lépe věčně vzpomínat, co nám Pán Bůh v člo-

věku dal, než si stěžovat, co nám v něm nechal.

Z toho, co maďarští kazatelé pro českou toleranční církev vykonali, chci zvláště připomenout čtvery přínos:

1) Pochopili (na rozdíl od svých církevníků, ale i mnohých dnešních historiků), že břemeno, které toleranční patent církvi ukládal, že totiž musí své kazatele sama platit, může být chápáno i jako výsada. Vlastní patronát jí přiznával i právo svobodné prezentace, a mohl se stát podkladem k právu ještě většímu, totiž k právu samosprávy na základě presbyterního zřízení. Proto kazatelský konvent ve Chvaleticích se pokouší *via facti* dosáhnout, aby si církev sama mohla volit své seniory, proto superintendent Szücz žádá, aby se na úrovni seniorátní i superintendentní pravidelně konaly konventy ke správě církve. Všechny tyto pokusy pro odpor vlády hned v začátku ztroskotaly.

2) Jeden z prvních požadavků, který toleranční pastoři předložili při audienci císaři Josefovi, bylo zřízení vlastní bohoslovecké školy, české teologické fakulty. Císař jej zamítl a k realizaci došlo téměř až po 150 letech.

3) Maďarští pastoři přesto věděli, že jejich církev nemůže trvale dodávat české sestře kazatele, a od začátku usilovali, aby tato česká sestra co nejdříve měla svůj vlastní bohoslovecký dorost. Vyhledávali proto schopné jinochy a posílali je studovat do Uher. Náklad na toto studium nesla skoro výlučně maďarská církev; příspěvky, které přicházely z českých zemí, byly takřka zanedbatelné. Přitom bylo jasné, že české sbory budou dávat přednost svým rodákům na úkor příchozích z Uher. Vskutku na to došlo a stalo se příčinou mnohých těžkých problémů a křivd.

4) Konečně, což se přímo vztahuje k tomuto symposiu: na zmíněném chvaletickém konventu bylo pastorům uloženo zaznamenávat historii jednotlivých sborů i celé církve, aby budoucí pokolení znala její minulost. Což také většina (Szalatnay,

Végh a řada dalších) věrně plnila, rozhodně věrněji, než jejich nástupci z domácího rodu.

ČEŠTÍ KAZATELÉ NA UHERSKÝCH SBORECH

Jindřich Výborný

Rád bych jen stručně připomněl, jak několik českých kazatelů, byť jen krátce, splácelo nepatrně ten nesmírný dluh, který máme vůči svým maďarským bratrům.

Dovolte mi připomenout službu bratrského kněze Jana Antonína Valesia. Zbylí Bratři žili v Uhrách v církvi reformované. Utvořili český diasporní sbor v Reci východně od Bratislavy. Sem se dostal J. A. Valesius. Po studiích v holandském Leydenu byl přijat do debrecínského kolegia už čtyřicetiletý. Zostřená protireformace způsobila, že byl nucen uprchnout. Pracoval v Okoličné, Zlatné na Ostrově, v Zemianské Olči. Posledním jeho působištěm jsou Velké Kosihy. Zde sloužil od roku 1745 až do své smrti 1785. Bylo mu 90 let. Už předtím se pro stáří vzdal seniorského úřadu. I když duchovenky sloužil především zbytkům Bratrů, přece jeho činnost patří do historie maďarské reformované církve.

Náhodná poznámka zesnulého bratra Andreje Mafašika v Kalvinských hlasech v roce 1967 upozornila na postavu českého kazatele, který po celý život pracoval na sborech uherské reformované církve. Jen to Jan Petráš. Z archivu bývalé teologické školy v Blatném Potoku - díky porozumění zesnulého biskupa předtiského distriktu maďarské reformované církve v Miškolci